

**EN EL CINQUANTENARI DE LA MORT DE RAIMON CASELLLAS
ESCRITOR, CRÍTIC D'ART I HISTORIADOR DE LA PINTURA CATALANA**

[...] Casellas periodista en el seu món

Va ser periodista, i amb aquest ofici es guanyava el pa. Perquè Casellas era pobre, però el periodisme li agradava. Li agradava saber que el llegien milers de persones; passar per la Rambla al capvespre, en sortir de la impremta del diari i sentir els crits dels venedors que pregonaven: *La Veu de Catalunya!*... Amb el discurs del doctor Robert al Parlament!... *La Veu!*”. En sentir-ho, dreçava el cap. Jo ho havia observat. Sentir-se llegit, perquè el diari era com si fos cosa seva, i li agradava imaginar a les cases, a cada pis, en la pau de la vetllada casolana, sota els pàmpons verds del quinqué les pàgines esteses del diari sota la testa inclinada del lector...

Casellas, objecte de comentaris aquells dies per la seva novel·la *Els sots feréstecs* i elogiat com a gran estilista per la crítica, era fill d'un notable industrial tintorer, i un crític va escriure “Titoré” (el nom d'un autor criticat) en comptes de “tintorer” (l'ofici del pare de Casellas). “Més m'estimo en Casellas”. I el joc de paraules va fer molta gràcia i molt poca a Casellas, no perquè diguessin que era fill d'un tintorer sinó perquè, en repetir-ho, la riallada venia justament darrere de pronunciar el seu nom. Manera hàbil de molestar sense to ni so ni motiu de greuge... i més, sens dubte, perquè d'això es tractava. .

La seva reacció davant la picada del mosquit literari era aixecar el cap ben dret, posarse les mans juntes a l'esquena i en els llavis un vague gest d'esbufec, no pas un somriure. I els ulls mirant enlaire. Em sembla que el veig.

Van ser famoses les seves discussions impreses amb Sanpere i Miquel, historiador de la pintura gòtica catalana del segle XV, quan va aparèixer el seu llibre *Els quatrecentistes catalans*, premiat el 1903 per la Junta de l'Exposició d'Art Antic (de la qual formà part Casellas) i publicat el 1906 per “L'Avenç”. Casellas titulà el seu article de crítica del llibre amb la tremenda frase “La novel·la d'en Sanpere”, que per a un llibre d'història Déu-n'hi do com a títol. Sanpere no es quedà curt. Sovint em creuava amb Sanpere i Miquel a l'escala de l'Hospital de la Santa Creu, on jo anava – i ell també – a l'Arxiu, o a copiar per encàrrec de Casellas documents que ell m'indicava per a la seva Història del teatre de Barcelona que escrivia. I cada vegada, en creuar-nos, em deia amb la seva veuassa d'homenàs alt i barbut, “Hola, Casellas petit”, fins que un dia li vaig contestar: “Celebro molt que reconegui que n'hi ha un de gran”. I no tornà a dir-me “Casellas petit”.

Casellas i la Setmana Tràgica

El dimarts 27 de setembre de 1909, segon dia de la Setmana Tràgica, enganyant la meua mare, que no em deixava sortir, me'n vaig anar a la Redacció, com ja ho havia fet la vigília, sabent o suposant que hi trobaria Casellas tot sol.

En veure'm entrar, com si jo fos culpable d'una llarga espera, em va dir, tot excitat:

- Han cremat Sant Antoni! I el retaule? Què en saps, del retaule?

Jo vaig respondre:

- Sí, ja pot comptar...

- Mal periodista! – cridà desforadament, i amb raó -. Ves a veure-ho!

Me n'hi vaig anar. I no va ser fàcil arribar a Sant Antoni: barricades i trets pels carrers de l'esquerra de la Rambla, amb la Guàrdia Civil a cavall, patrullant i apuntant fusells al més petit gest. I les batalles que s'organitzaven de sobte entre la policia armada i els grups volants de revolucionaris amb pistoles i fusells, també, que intentaven avançar des de les barricades cap a la Rambla.

En arribar a Sant Antoni vaig veure l'espectacle desolador de l'església incendiada. Les frontisses de ferro de la porta de fusta tràgicament perfilades sobre el fons negre fumejant del temple despul·lat, amb les nerbadures dels seus pilars i de les seves voltes calcinades en les seves arestes, perfilades al contrallum dels finestrals on la buidor blava del matí d'estiu supliria els vidres trencats.

Un cordó de forces em privà el pas, però darrera el cordó vaig veure un dels bombers de la reserva que encara era allà i que em coneixia del Museu i li vaig demanar que cridés l'oficial, i l'oficial em deixà entrar. Vaig entrar, doncs, per mirar de rastrejar entre les runes, i només vaig veure fums i caliu entre cendres i runa ennegrida.

Vaig tornar a la Redacció i vaig dir a Casellas, que m'interrogava amb la mirada aguda dels seus ulls menuts:

- No en queda res.

Amb totes dues mans es tapà els ulls, i aixecà el cap en un gest tràgic, i vaig veure que els seus llavis mastegaven paraules que no vaig arribar a sentir. I quan es va treure les mans dels ulls vaig veure que havia... plorat. I la veritat, encara que era un home un mica dramatitzant en els seus gests, em vaig sentir commogut.

Aquella setmana tràgica ho va ser per a ell. El divendres a la tarda el vaig acompanyar a una reunió dels directors dels diaris barcelonins per parlar de la reaparició de la premsa. La reunió va tenir lloc en l'administració i redacció del diari *Las Noticias*, llavors establerta en uns baixos de la Rambla del Centre, amb la porta de ferro ondulat tancada.

A la sortida de la reunió quan s'obrí la porta, amb el soroll que aquesta mena de portes fan, tant quan es tanquen com quan s'obren, soroll que, en el silenci de la Rambla deserta, sobresaltà els guàrdies del piquet de civils apostat a la calçada, davant mateix, ens van apuntar vuit fusells...

Els que sortien van quedar al descobert a l'entrada del local, i es van sentir la mort de ben aprop... I Casellas era entre ells, davant de tots.

Impressonat després de tants dies de sobresalts, des d'aquell fet el seu esperit començà a donar senyals de pertorbació, i, sense haver millorat, morí el 3 de novembre de 1910 a Sant Joan de les Abadesses.

Casellas en el seu temps

Quan el vaig conèixer, als seus cinquanta anys, Casellas tenia un gran prestigi en l'ambient artístic i literari de la Barcelona del seu temps. Ens trobàvem llavors en la mateixa aresta del traspàs del modernisme al noucentisme, i Casellas, que era modernista, ho tenia malparat. Col·locat en la forja on el *Glosari* de Xènius forjava el noucentisme, Casellas publicà en aquells dies "Els sots feréstecs", novel·la de tema rural i realista (com *Solitud* de Víctor Català). Rural i realista, hem dit, dues coses oposades a l'estilisme neoclassicista "dels nous". Apart les doctrines i les idees, Maragall continuava amb la "paraula viva" sostenint el prestigi del modernisme, mentre Josep Carner, amb la seva paraula gràvida de substàncies "pairals", tornejada i polida, donava al català formes capaces de no morir; perquè allò que viu, mor.

Va ser llavors quan Casellas publicà els seus grans llibres literaris: a més de *Els sots feréstecs*, *Les multituds* i un *Llibre d'històries* (realisme, ruralisme, modernisme), i als principis que informaven la poesia de Maragall i la prosa de Víctor Català i de Casellas s'oposaven un antiruralisme, un antimodernisme i un pseudo parnasianisme poètic.

Casellas sentia profundament que ell era dels altres, no dels d'aquell moment, i escoltava malfiat les veus i llegia entre línies el nou llenguatge dels joves. I les petites guspies, ça i lla, de ja prou de "pagesos tràgics", ja prou "d'idil·lis pastorals", ja prou de "bucòliques Maries"... I la pintura feia el mateix viratge. Casas i Rusiñol, al modernisme! Es parlava de "l'escola mediterrània", que ben bé no se sabem què era.

Veus? Sí que se'n van sentir. I potser Casellas les va sentir ressonar dintre seu com enemigues de la seva obra i potser un mal dia se les imaginà en boca d'algun "noucentista". Així devia ser, perquè és produït una vegada un fet lamentable, que vaig presenciar i en el qual vaig intervenir: un dia entrà a la Redacció de *La Veu* Josep M. Lòpez-Picó, que portava una secció de notícies del món literari; en veure'l entrar, Casellas s'aixecà de la seva cadira, l'engrapà per les solapes de l'americana, l'arrambà a empentes a la paret, i li aixecà la mà...

Jo em vaig tirar al damunt de Casellas, i no podent amb la seva corpulència, vaig treure Lòpez-Picó dels seus braços... Amb Lòpez-Picó ja en els meus, vaig veure Casellas, d'esquena, que sortia de la Redacció, on no tornà mai més.

Tots ens vam adonar que estava malalt. Tots recordàvem l'ensurt de la Setmana Tràgica. Tots vam seguir el fil de les malenconies de feia temps, que unia allò de l'ensurt de la Rambla, al que s'emportà el pobre Lòpez-Picó, víctima innocent. Perquè Lòpez-Picó era molt bona persona, incapaç d'ofendre ningú, i encara menys Casellas. No en deia pas mal, ni d'ell, ni del seu ruralisme, ni del seu realisme, ni del seu estil, perquè per a Lòpez-Picó, com per a mi, com per a tots, Casellas era "el senyor Casellas" que tots estimàvem i veneràvem: Xènius, Carner i la plana major de la casa, i la "plana menor" de la qual jo formava part.

Casellas malalt

Amb summa discreció vaig anar a veure Casellas a darrera hora de la tarda, en veure que no venia a la Redacció. Prat de la Riba m'envià a casa seva, amb l'encàrrec de consultar-li la possible publicació d'uns originals. De primer no em va voler rebre, i vaig sortir del seu pis compungit, però a mitja escala de baixada en van cridar. Vaig tornar a pujar. No li vaig dir res de res; només li vaig demanar que donés una mirada als papers que li portava. Els llegí, els comentà, se'n quedà uns quants, em tornà els altres i "passi-hi-ho bé, senyor Casellas". L'endemà hi vaig tornar amb originals i proves del diari. Li vaig portar, a més, còpies de documents de l'Arxiu de l'Hospital relacionats amb el seu llibre sobre la història del teatre, i m'encarregà de copiar-ne uns altres, però em va semblar que, avergonyit, no gosava tornar al diari.

Llavors se m'acudí que el diari podia enviar Casellas a Brussel·les, a veure l'Exposició de Primitius Flamencs, amb l'encàrrec que ens n'enviés cròniques. Ho vaig dir a Prat de la Riba, que aprovà el pla, i Casellas va emprendre el viatge acompanyat d'Emili Cabot, el col·leccionista gran amic seu. I des de Bèlgica ens envià aquell bellíssim article "Bruges la morta" i alguns més; però al cap de tres setmanes va voler tornar a Barcelona. Però no tornà a la Redacció.

Aquesta situació de "cap de Redacció malalt" durà un any i mig, i durant tot aquell temps jo anava a casa seva cada dia amb els papers de la Redacció, perquè tenia ordres de donar-li la sensació que el diari no se'n separava. Cabot i els amics, i Prat de la Riba, en contacte amb els metges, intentaren treure'l de casa, però no ho aconseguiren fins la tarda de 1910, quan Casellas acudí unes quantes vegades a la tertúlia de "can Cabot" i on va dir que es proposava tornar al diari...

Però el dia 2 de novembre, Dia dels Difunts, al matí, sortí de casa seva i no hi tornà. La seva muller, fonament preocupada, no gosà, tanmateix, dir res a ningú, de moment, perquè no transcendís al públic la notícia de la desaparició. Però, passada aquella nit sense que tornés, l'endemà, dia 3, em demanà que anés a casa seva i m'ho explicà. Ho vaig comunicar a Prat de la Riba, i des de la Redacció vaig telefonar als llocs més versemblants i als més inversemblants preguntant per en Casellas, sense cap resultat, fins que a dos quarts d'una del migdia, un telegrama de Sant Joan de les Abadesses ens comunicava que s'havia trobat a la via del tren un cadàver que, pels documents que portava era el de don Raimon Casellas. Vaig telefonar la notícia a Prat de la Riba, que em va ordenar que agafés el primer

tren cap a Sant Joan. Hi vaig arribar al capvespre, i, acompanyat del jutge, vaig anar al dipòsit judicial a identificar el cadàver: era en Casellas.

L'endemà vaig al lloc on s'havia produït la mort, i escampades per la via i tacades de sang vaig recollir algunes quartilles, que conservo, del seu article pòstum, un comentari sobre les escultures de Llimona en el monument al Dr. Robert, que s'inaugurà dies després a la plaça de la Universitat.

El dia 4 de novembre de 1910, l'edició del matí de *La Veu de Catalunya* publicava, precedida d'un paràgraf de presentació, aquesta informació que vaig donar per telèfon la tarda del dia 3:

“El nostre estimat company Joaquim Folch i Torres va telegrafiar-nos ahir des de Sant Joan les tristes notes dictades per ell que van a continuació:

”A les tres de la tarda s’ha fet l’autòpsia del cadàver. Segons els metges, s’han observat granulacions al cervel i afecció de cor.

“Després s’ha efectuat l’enterrament; els clergues de la parròquia han oficiat formant part, formant en el dol el fillol del finat i els seus amics Emili Cabot, Ramon Casas, Miquel Utrillo, Padilla, l’alcalde i el jutge de Sant Joan i moltes altres persones, i jo en representació de *La Veu de Catalunya*.

“El jutge, a força d’indagacions, ha pogut reconstruir en part l’itinerari que ha tingut un tan lamentable final. Se sap que el nostre desgraciat amic sortí de Barcelona el dimecres dia 2 en el tren-tramvia que surt a les vuit. Arribà a Ripoll a les quatre de la tarda. Uns passatgers diuen que el varen veure a l’estació de Ripoll parlant amb un senyor i afegeixen que en Casellas va seguir el viatge en un departament en el què hi havia algunes persones que bromejaven, i que va prendre part en algunes de les converses que es suscitaven.

“Va baixar a l’estació de Sant Joan a les 5.10 de la tarda. Es passejà per l’andén, exminant-ho tot amb curiositat, fins al punt que els empleats creien que era un inspector de la Compañia,

“Cap a entrada de fosc se’l va veure anar via avall en direcció a Ripoll.

“Alguns obrers de les brigades que treballaven a la via li van donar la bona nit.

“Un guarda-agulles el va veure a un kilòmetre de distància de l’estació: aquest és el darrer dato precís que se’n té.

“El lloc de la desgràcia és una recolzada que fa la via. Així el maquinista, a poca velocitat que porti el convoy no veu els que passen per la via fins que els té a tocar. S’ha de tenir en compte que aquell indret és cobert de grava molt gruixuda, lo qual pot explicar en essent fosc una ensopagada si un hom vol atravessar l’entrevia per a retirar-se cap a les cunetes.

Se suposa que l’infortunat Casellas va ser agafat pel tren que passa per allí a les 7,30 del vespre. L’endemà, dijous, hi passà la màquina “Catalunya” a les 5.30 del matí. Després hi va anar el personal de les brigades, que fou qui descobrí la desgràcia, donant-ne part al Jutjat.

“El cadàver estava destroçat.

“Se li van trobar a sobre documents, 200 pessetes en bitllets, 14 de plata, el rellotge i unes claus.

“Aquí no es parla d’altra cosa que d’aquest tristíssim succés.”

Publicat a JOAQUIM FOLCH I TORRES *Últims escrits. Destino 1952-1963*. Fundació Folch i Torres: Palau-Solità- Plegamans, 2009 (M. Mercè Vidal i Jansà, coord., trad. Ramon Folch i Camarasa) pp. 145-152